

УДК 327.57

DOI <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2022.27.37>

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ РОСІЙСЬКІЙ АГРЕСІЇ НА МОРІ

Устименко Богдан,

аспірант кафедри політичних наук

Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

(Київ, Україна)

ORCID ID: 0000-0001-9151-9438

У цій науковій статті досліджуються політико-правові механізми, які можуть бути використані проти агресії Російської Федерації на морі. Автор дає власне визначення терміна «політико-правові механізми протидії російській агресії на морі», а також визначає за групами політико-правові механізми протидії російській агресії на морі, а саме: стратегічне планування у сфері морської безпеки; механізми, які містяться у міжнародних договорах; санкції та конфіскацію; резолюції та заяви, що стосуються забезпечення морської безпеки; саміти, що стосуються питань зміцнення морської безпеки та протидії російській агресії на морі; закони, що визначають морську безпеку політику держав; судові та примусові процедури, що стосуються морської безпеки. Автор статті дійшов висновку, що Україна у своїй діяльності, спрямованій на протидію російській агресії на морі, повинна проактивно використовувати всі можливі політико-правові механізми. Тільки перманентне та системне формування та застосування проти агресора всіх груп механізмів зможе дати максимальний позитивний ефект. Крім того, з огляду на задекларовані агресивні наміри Російської Федерації та неприховане бажання милітаризувати Світовий океан та Каспійське море у власних інтересах необхідно за допомогою договірних механізмів створювати нові та/або зміцнювати наявні регіональні військово-морські з'єднання та альянси, в тому числі за рахунок нових держав, а також розробляти та реалізовувати нові документи стратегічного планування всіх рівнів. Ефективне використання всіх груп політико-правових механізмів протидії актуальній або потенційній агресії на морі буде зміцнювати глобальну безпеку архітектуру.

Ключові слова: геополітична стратегія, національна безпека, регіональна безпека, глобальна безпека, морська безпека, агресія на морі, політико-правові механізми протидії російській агресії на морі, Російська Федерація.

Ustymenko Bohdan. Political and legal mechanisms to counter russian aggression at sea

This scientific article examines political and legal mechanisms that can be used against the aggression of the Russian Federation at sea. The author provides his own definition of the term «political and legal mechanisms to counter Russian aggression at sea», and also defines by groups political and legal mechanisms to counter Russian aggression at sea, namely: strategic planning in the sphere of maritime security; international treaties mechanisms; sanctions and confiscation; resolutions and statements related to ensuring maritime security; summits related to strengthening maritime security and countering Russian aggression at sea; laws defining the maritime security policy of states; judicial and enforcement procedures related to maritime security. The author of the article came to the conclusion that Ukraine should proactively use all possible political and legal mechanisms to counter Russian aggression at sea. Only the permanent and systematic application of all groups of mechanisms against the aggressor will be the most effective. Taking into account the declared aggressive intentions of the Russian Federation and the undisguised desire to militarize the World Ocean and the Caspian Sea in its own interests, it is necessary to establish new and/or reinforce existing regional naval alliances due to the new member states, as well as to develop and implement new strategic planning documents of all levels. The effective use of all groups of political and legal mechanisms against actual or potential aggression at sea will definitely strengthen the global security architecture.

Key words: geopolitical strategy, national security, regional security, global security, maritime security, aggression at sea, political and legal mechanisms to counter Russian aggression at sea, Russian Federation.

Вступ. 24.02.2022 Російська Федерація розв'язала повномасштабну війну проти України. Для виконання своїх актів агресії Росія використовує всі наявні домени війни, в тому числі морський домен.

Загальновідомо, що агресори краще за все розуміють «мову сили» – військову потугу та її ефективне використання. Водночас політико-правові механізми протидії агресії, у тому числі на морі, мають величезне значення для підтримки міжнародного миру і безпеки, запобігання війнам або для їх припинення.

Україна у протистоянні з Російською Федерацією використовує всі можливості та наявні механізми – військові, дипломатичні, інформаційні, міжнародно-правові. Серед них неабияке місце посідають політико-правові інструменти та механізми, в тому числі міжнародні санкції, резолюції міжнародних організацій, односторонні акти держав, політичні декларації та саміти. Усі вони мають саме політико-правовий характер. Досвід України та інших держав у протистоянні агресії мирними,

політико-правовими засобами – важливий крок на шляху забезпечення міжнародного правопорядку та створення нових механізмів, спрямованих на запобігання порушенням імперативних норм міжнародного права [1, с. 127].

Тому **мету статті** ми вбачаємо в дослідженні наявних в «арсеналах» суб'єктів міжнародного права політико-правових механізмів протидії агресії Російської Федерації у Світовому океані та Каспійському морі. Досягнення поставленої мети здійснювалося за допомогою основних **методів дослідження**, а саме: аналізу, синтезу, проблематизації, систематизації, конкретизації.

Результати дослідження. У цій статті термін «політико-правові механізми протидії російській агресії на морі» вживається в такому значенні: *політико-правові механізми протидії російській агресії на морі – це сукупність рішень та дій політичного і правового характеру суб'єктів міжнародного права на національних, регіональних та глобальному рівнях, які спрямовані на протидію актуальній або потенційній агресії Російської Федерації в районах Світового океану та Каспійського моря.*

Підкреслимо, що в цьому дослідженні будуть розглядатися політико-правові механізми протидії не тільки актуальній російській агресії в Азово-Чорноморському басейні, а й потенційній агресії в інших районах Світового океану та Каспійського моря, передумови якої вже закладені Російською Федерацією у власній Морській доктрині [2], а саме: декларації намірів про розширення системи баз для Військово-морського флоту, збільшення кількості військових кораблів, потенційне використання військової сили за межами власних морських просторів, а також встановлення примату національного права.

На нашу думку, політико-правові механізми протидії російській агресії на морі можна розподілити на такі групи, які мають умовний характер:

- 1) стратегічне планування у сфері морської безпеки;
- 2) механізми, які містяться у міжнародних договорах;
- 3) санкції та конфіскація;
- 4) резолюції та заяви, що стосуються забезпечення морської безпеки;
- 5) саміти, що стосуються питань зміцнення морської безпеки та протидії російській агресії на морі;
- 6) закони, що визначають морську безпекову політику держав;
- 7) судові та примусові процедури, що стосуються морської безпеки.

Нижче ми зупинимося на кожній групі політико-правових механізмів протидії агресії на морі більш детально та наведемо лише деякі важливі приклади таких механізмів.

Так, до *стратегічного планування у сфері морської безпеки* можна віднести розробку, прийняття та імплементацію документів стратегічного планування на національних та регіональних рівнях, спрямованих на забезпечення свободи судноплавства та зміцнення морської безпеки відповідно до міжнародного морського права. Такими документами, як правило, визначаються пріоритети морських політик, ідентифікуються загрози морській безпеці, зокрема агресія на морі, а також визначаються завдання і заходи із забезпечення морської безпеки.

Отже, стратегії морської безпеки є важливими механізмами формування та реалізації морської безпекової політики, які спрямовані насамперед на ефективну протидію актуальним та потенційним актам агресії, тероризму та піратства.

Слід звернути увагу на ту обставину, що 11.02.2022 Рада національної безпеки і оборони України своїм рішенням схвалила Стратегію морської безпеки України [3]. Цей документ стратегічного планування визначає агресивну політику Росії в Чорноморському регіоні як одну з основних загроз для морської безпеки України, а також містить механізми імплементації, координації та контролю, спеціальні кількісні та якісні індикатори реалізації документа [4].

Водночас стратегія морської безпеки НАТО стосовно Азово-Чорноморського басейну або спільна Стратегія морської безпеки Чорноморського регіону Болгарією, Грузією, Румунією, Туреччиною та Україною не підготовлені та не прийняті, що, безсумнівно, не сприяє зміцненню архітектури регіональної безпеки з урахуванням агресії РФ у регіоні, яка триває з 2008 року (окупації частин території та морських просторів Грузії).

Деякі *політико-правові механізми, які містяться у міжнародних договорах*, мають особливе значення для протидії актам агресії. Кожна держава володіє правоздатністю укладати договори, які є засобами досягнення її цілей у сфері внутрішнього і зовнішнього життя. На підставі угод побудовані всі сучасні системи колективної безпеки у світі.

До договорів між державами застосовується Віденська конвенція про право міжнародних договорів 1969 року [5] (далі – Віденська конвенція). Згідно із Віденською конвенцією, «договір» означає міжнародну угоду, укладену між державами в письмовій формі і регульовану міжнародним правом, незалежно від того, чи викладена така угода в одному документі, у двох чи кількох пов'язаних між

собою документах, а також незалежно від її конкретного найменування. Законодавство України містить подібний за своїм змістом термін. Так, відповідно до Закону України «Про міжнародні договори України» міжнародний договір України укладається у письмовій формі з іноземною державою або іншим суб'єктом міжнародного права, регулюється міжнародним правом, незалежно від того, міститься договір в одному чи декількох пов'язаних між собою документах, і незалежно від його конкретного найменування (договір, угода, конвенція, пакт, протокол тощо) [6].

Механізми, що містять деякі міжнародні договори, мають ключове значення для забезпечення безпеки у Світовому океані та Каспійському морі, зміцнення глобальної архітектури безпеки. Безумовно, головні політико-правові механізми містить Статут Організації Об'єднаних Націй [7] (далі – Статут ООН). Як передбачено Статутом ООН, Організація Об'єднаних Націй має на меті, серед іншого, підтримувати міжнародний мир та безпеку і з цією метою вживати ефективних колективних заходів для запобігання та усунення загрози миру та придушення актів агресії чи інших порушень миру та проводити мирними засобами, згідно із принципами справедливості та міжнародного права, залагодження чи вирішення міжнародних спорів чи ситуацій, які можуть призвести до порушення миру (стаття 1). Тобто Статут ООН, серед іншого, передбачає вжиття ефективних колективних заходів для придушення актів агресії.

Статтею 39 Статуту ООН встановлено, що Рада Безпеки ООН визначає існування будь-якої загрози миру, будь-якого порушення миру чи акту агресії та рекомендує або вирішує, які заходи слід вжити для підтримки чи відновлення міжнародного миру та безпеки. Водночас діяльність Ради Безпеки, що спрямована на протидію російській агресії, є заблокованою, оскільки місце постійного члена Радбезу поки що фактично та незаконно посідає сама Російська Федерація. Але Статут ООН також містить статтю 51, якою встановлено, що цей міжнародний договір жодною мірою не зачіпає невід'ємного права на індивідуальну або колективну самооборону, якщо відбудеться збройний напад на Члена Організації, доки Рада Безпеки не вживе заходів, необхідних для підтримки міжнародного миру та безпеки.

У цьому контексті вбачаємо за слушне звернути увагу на один з найбільш вдалих прикладів реалізації права на колективну самооборону – створення НАТО з його загальновідомою «П'ятою Статтею». Стаття 5 Північноатлантичного договору 1949 року [8] також містить, своєю чергою, посилання на статтю 51 Статуту ООН. Слід додати, що чинною редакцією Конституції України [9] закріплена реалізація стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Організації Північноатлантичного договору, що є дуже важливим кроком для забезпечення морської та інших сфер національної безпеки України у майбутньому.

Критичне значення для забезпечення морської безпеки у Світовому океані має й інший міжнародний договір – Конвенція Організації Об'єднаних Націй з морського права 1982 року [10] (далі – ЮНКЛОС), якою встановлений принцип використання морів у мирних цілях, правовий режим для морів та океанів, а також процедури врегулювання спорів між державами-учасницями ЮНКЛОС. Про можливість застосування деяких з таких процедур ми напишемо нижче.

У контексті цього дослідження неможливо не згадати про роль Конвенції про режим проток 1936 року [11] (далі – Конвенція Монтьєро) у сфері забезпечення морської безпеки Чорноморського регіону та навести конкретний приклад застосування політико-правового механізму, який містить ця угода.

Як відомо, Босфор, Мармурове море та Дарданелли (також мають назву Турецьких або Чорноморських проток) – єдиний судноплавний маршрут, який поєднує Чорне море із Середземним та, відповідно, Атлантичним океаном. Питання Турецьких проток протягом століть є важливою частиною чорноморської геополітики, а прохід військових кораблів регулюється міжнародними угодами щонайменше з 1833 року – датою підписання Османською та Російською імперіями Ункяр-Іскелесійського договору [12]. Для вирішення проблеми цих проток, яка обтяжувала російські, османські/турецькі та британські відносини у XIX–XX століттях, Конвенція Монтьєро регулює судноплавство через Турецькі протоки з 1936 року та «пережила» Другу світову та Холодну війни [13].

Конвенцією передбачені окремі правила для торговельних суден та військових кораблів та встановлено різні режими для мирного часу і воєнного часу – коли Туреччина є воюючою стороною і коли не воює. Нарешті, документ містить положення щодо періодів часу, «коли Туреччина вважає, що їй загрожує безпосередня небезпека війни» [12].

28.02.2022 державна влада Туреччини, посилаючись на Конвенцію Монтьєро, прийняла рішення закрити протоки для військових кораблів як причорноморських, так і нечорноморських держав [14], внаслідок чого частина російських кораблів не змогла зайти в Чорне море та, як наслідок, взяти участь у війні проти України. Отже, описаний випадок демонструє ефективність застосування політико-правового механізму, який міститься у Конвенції Монтьєро.

У контексті цього дослідження необхідно звернути увагу на презентовані 13.09.2022 рекомендації щодо безпекових гарантій для України, розроблені за дорученням Президента України [15]. У документі під назвою «Київський безпековий договір. Міжнародні гарантії безпеки для України: рекомендації» (The Kyiv Security Compact) [16] зазначено, що для того щоб уникнути вад слабких гарантій, Україна, серед іншого, потребуватиме:

«Гарантії безпеки повинні бути юридично і політично зобов'язуючими. Гаранти братимуть на себе обов'язкові до виконання зобов'язання через спільний документ про стратегічне партнерство, який буде обов'язковим до виконання договором між ними.

На додаток до спільного документа гарантії повинні брати на себе довгострокові та двосторонні правові та політичні зобов'язання перед Україною як на рівні виконавчої влади (урядів), так і на рівні відповідних законодавчих органів (парламентів).

Гарантії безпеки повинні чітко зобов'язувати гарантів до забезпечення самооборони України. Це означає створення параметрів для широкого спектра відповідей та не повинно виключати жодної форми підтримки для забезпечення самооборони України».

Крім того, пакет гарантій може включати регіональні угоди щодо безпеки у Чорному морі з Туреччиною та іншими прибережними державами, такими як Румунія та Болгарія.

Як ми бачимо зі змісту рекомендацій, розроблених за дорученням Президента України, правовим та політичним зобов'язанням держав-гарантів, а також чорноморській безпеці приділена особлива увага.

Рекомендаціями також передбачено, що згаданий вище спільний документ про стратегічне партнерство буде мати назву «Київський безпековий договір», який об'єднає основну групу країн-союзниць та Україну. Ця група країн-гарантів може включати США, Велику Британію, Канаду, Польщу, Італію, Німеччину, Францію, Австралію, Туреччину, а також країни Північної Європи та Балтії, Центральної та Східної Європи.

Ширша група міжнародних партнерів, включаючи зокрема Японію і Південну Корею, також повинна підтримати набір гарантій невійськового характеру, заснованих на санкціях. Він включатиме пакет санкцій, які автоматично повторно застосовуватимуться (snapback) у разі нової російської агресії. Необхідно розробити законодавчу базу, яка дозволить органам влади конфіскувати власність агресора, його суверенні фонди та резерви, а також активи його громадян і організацій, які перебувають у списку санкцій. Зібрані кошти мають бути спрямовані на відновлення збитків, завданих Україні війною [16].

Санкції та конфіскація. Санкційні режими, встановлені проти Російської Федерації, мають особливе значення, оскільки спрямовані на позбавлення агресора ресурсів, необхідних йому для здійснення актів агресії.

ЄС заявив, що санкції «розтопили» здатність Росії фінансувати війну. Найсильніше заходи ЄС вдарили по енергетичному та банківському секторах, ідеться у внутрішньому звіті Комісії ЄС від 10.10.2022 [17]. Очікується, що ембарго ЄС на нафту і нафтопродукти, яке набуде чинності в грудні, разом з «лімітом цін на нафту» ще більше знизить доходи від російського експорту. Крім того, санкції заблокували російський експорт до Європи на 90 мільярдів євро на рік, що призвело до падіння виробництва в Росії сталі на 30% і виробництва пиломатеріалів на 90%. Також заблоковано 30 мільярдів євро на рік високотехнологічного та промислового експорту, що підірвало виробництво основних споживчих товарів, таких як авто, холодильники та пральні машини. Крім цього, ЄС заморозив активи росіян в Європі на суму 17,4 мільярда євро. Близько 40% з приблизно 3 тисяч іноземних компаній, що працюють у Росії, вже пішли з російського ринку або в процесі, що призвело до втрати 540 тисяч робочих місць. На проблеми з військовим виробництвом у Росії вказує і те, що Кремль почав закуповувати безпілотники та боєприпаси в Ірані та Північній Кореї [18].

Отже, встановлені проти агресорів санкційні режими прямо впливають на їхню здатність вести війни.

США, Велика Британія, Канада також вводять санкції проти Росії [19]. Працює над зміцненням санкційного режиму й міждержавний політичний форум G7 [20].

Окремо слід наголосити на важливості конфіскації активів РФ та підсанкційних фізичних і юридичних осіб, які сприяли або сприяють її агресії, а також навести декілька прикладів.

Так, 03.03.2022 Верховна Рада прийняла Закон «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів», яким фактично надано дозвіл державній владі України примусово вилучати з мотивів суспільної необхідності (включаючи випадки, за яких це настійно вимагається військовою необхідністю) об'єкти права власності Російської Федерації як держави, яка почала повномасштабну війну проти України, та її резидентів [21].

12.05.2022 Верховна Рада прийняла Закон «Про внесення змін до деяких законів України щодо підвищення ефективності санкцій, пов'язаних з активами окремих осіб» [22]. Цей Закон встановлює новий вид санкцій у вигляді стягнення в дохід держави активів, що належать фізичним або юридичним особам, які в той чи інший спосіб підтримують агресію окупантів проти України [23].

Сполучені Штати серед інших держав також працюють над питанням конфіскації майна підсанкційних осіб, пов'язаних з Росією.

02.03.2022 Генеральний прокурор США повідомив про створення спеціальної міжвідомчої правоохоронної групи KleptoCapture, яка буде, зокрема, фокусуватися на питаннях забезпечення дотримання санкцій, експортних обмежень, на економічних контрзаходах, які введені США, їхніми союзниками та партнерами у відповідь на російське військове вторгнення в Україну [24].

Після повномасштабного російського вторгнення до Конгресу США були подані законопроекти [25; 26; 27], які фактично спрямовані на позасудову конфіскацію майна осіб, пов'язаних з режимом Президента РФ, а також російських енергетичних компаній, зокрема за допомогою американської правоохоронної групи KleptoCapture. Конфісковані активи (грошові кошти від їх продажу) планується спрямувати за рішенням Уряду США на допомогу Україні, ЗСУ, біженцям тощо.

ЄС теж працює над законопроектом, який дозволить конфісковувати санкційні активи, включно з активами російських фізичних та юридичних осіб, які перебувають під санкціями, на користь України [28].

Резолюції та заяви, що стосуються забезпечення морської безпеки, не мають зобов'язувального характеру. Водночас такі акти відображають офіційні позиції суб'єктів міжнародного права стосовно агресії, декларують моделі майбутньої поведінки держав та міжнародних організацій, що їх ухвалили, а також містять заклики, що мають практичне значення.

Після окупації Росією Криму була прийнята ціла низка важливих резолюцій та заяв, що стосуються забезпечення морської безпеки України та Чорноморського регіону, але ми розглянемо лише деякі з них.

У резолюції «Проблема милітаризації Автономної Республіки Крим і міста Севастополь, Україна, а також районів Чорного та Азовського морів» № 76/22 від 09.12.2021 Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй, серед іншого, заявила про своє занепокоєння проведенням у Криму та районах Чорного і Азовського морів численних військових навчань російських збройних сил, що підриває регіональну безпеку та спричиняє значні довгострокові негативні екологічні наслідки в регіоні; закликала РФ утриматися від незаконної діяльності в Криму та районах Чорного і Азовського морів, у тому числі ускладнення та блокування судноплавства для торговельних суден, що прямують як до портів України, так і з них, та для державних суден під різними прапорами, що ще більше загострює напруженість у регіоні та за його межами; засудила будівництво Росією суден військового флоту на захоплених верфях у тимчасово окупованому Криму, що сприяє подальшому нарощуванню сил та становить загрозу для регіональної безпеки та стабільності; висловила стурбованість щодо розширення військово-морських баз Чорноморського флоту РФ у Криму; висловила стурбованість з приводу розміщення Росією військових сил і сил безпеки для охорони прибережних бурових платформ, що розташовані в Чорному морі, які є власністю України і були захоплені РФ, що не дозволяє Україні отримати доступ до своїх морських районів, з приводу експлуатації Росією родовищ природних ресурсів у цих районах та узурпації нею юрисдикції України там; висловила крайнє занепокоєння небезпечним наростанням напруженості та невиправданим застосуванням сили РФ проти України в Чорному та Азовському морях і Керченській протоці, включаючи умисне створення перешкод судноплавству; закликала Росію утримуватися від дій, що перешкоджають законному здійсненню навігаційних прав і свобод у Чорному та Азовському морях і Керченській протоці, що здійснюються відповідно до міжнародного права, включаючи положення ЮНКЛОС, у тому числі від того, щоб закривати морські райони під приводом проведення військових навчань [29].

Як вбачається зі змісту наведених вище фрагментів тексту резолюції, Генеральна Асамблея ООН досить докладно перерахувала порушення РФ приписів міжнародного права та закликала агресора утримуватися від незаконних дій.

Після розв'язання Росією повномасштабної війни на території України Генеральна Асамблея ООН ухвалила резолюції № ES-11/1 від 02.03.2022 під назвою «Агресія проти України» [30] та № ES-11/2 від 24.03.2022 під назвою «Гуманітарні наслідки агресії проти України» [31], якими в тому числі підтвердила свою відданість суверенітету, незалежності, єдності та територіальній цілісності України в межах її міжнародно визнаних кордонів, включно з її територіальними водами.

20.09.2022 Верховна Рада України постановила схвалити Заяву «Про агресію російської федерації в районах Чорного та Азовського морів і Керченській протоці» [32]. Цією Заявою український парламент звернувся до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї НАТО, урядів та парламентів

іноземних держав щодо засудження агресії Російської Федерації в районах Чорного та Азовського морів і Керченській протоці, надання допомоги Україні як жертві агресії у реалізації невід'ємного права на самооборону, а також необхідності вжиття ефективних колективних заходів для усунення загрози миру і придушення актів агресії Російської Федерації в районах Чорного та Азовського морів і Керченській протоці, зокрема проведення операцій із забезпечення свободи судноплавства.

Водночас помітним кроком у сфері протидії окупації територій та морських просторів стало Звернення Верховної Ради України від 07.10.2022 до міжнародного співтовариства щодо Північних територій Японії, в якому орган законодавчої влади України зокрема заявив про підтримку позиції Японії щодо її Північних територій, які продовжують перебувати під окупацією Російської Федерації, наголосив на тому, що РФ ухиляється від демаркації державного кордону з Японією на основі міжнародно визнаних критеріїв і норм, а також закликав міжнародне співтовариство продовжити вживати всіх можливих заходів для договірно-правового оформлення статусу Північних територій Японії [33]. Беручи до уваги заяву українського парламенту, Президент України, серед іншого, постановив, що Україна підтверджує свою повагу до суверенітету і територіальної цілісності Японії, включно з її Північними територіями, які продовжують перебувати під окупацією Російської Федерації [34].

Саміти, що стосуються питань зміцнення морської безпеки та протидії російській агресії на морі. Саміт – це дипломатичні зустрічі (наради, конференції, переговори) на найвищому рівні – глав держав та урядів. Проведення самітів передбачене установчими договорами, статутами міжнародних організацій, міждержавних політичних утворень. На самітах приймаються і підписуються політичні рішення, угоди, договори, конвенції, декларації, протоколи тощо [35, с. 410].

Прикладом, що демонструє важливість самітів для протидії російській агресії, слід навести установчий Саміт «Кримської платформи», що був проведений у Києві 23 серпня 2021 року. «Кримська платформа» – ініційований Україною міжнародний консультативно-координаційний формат, який спрямований на підвищення ефективності міжнародного реагування на окупацію Криму, відповіді зростаючим безпековим загрозам, посилення міжнародного тиску на Кремль, запобігання подальшим порушенням прав людини та захисту жертв окупаційного режиму, а також досягнення головної мети – деокупації Криму та повернення його Україні мирним шляхом. Діяльність Платформи здійснюється паралельно на кількох рівнях: глав держав та урядів, міністрів закордонних справ, парламентів і міжпарламентських асамблей, громадянського суспільства та експертного середовища [36].

Закони, що визначають морську безпеку політику. Відповідно до Закону України «Про оборону України» оборона України – це система політичних, економічних, соціальних, воєнних, наукових, науково-технічних, інформаційних, правових, організаційних, інших заходів держави щодо підготовки до збройного захисту та її захист у разі збройної агресії або збройного конфлікту [37]. При цьому, як ми бачимо, саме політичні заходи держави є першим елементом системи оборони, правові заходи також зазначені окремо у переліку.

З огляду на окупацію Росією більшої частини українських морських просторів, використання Збройними силами та іншими військовими формуваннями РФ цих морських просторів для вчинення злочинів агресії проти України, триваючу з лютого 2022 року морську блокаду України та колосальні збитки економіки нашої держави, нанесені цією блокадою, з метою упередження повторюваності таких дій з боку Росії або інших потенційних агресорів у майбутньому є очевидним, що цілі та основні засади морської безпекової політики України необхідно визначати на законодавчому рівні, що зобов'язує увесь державний апарат злагоджено, перманентно та системно працювати над зміцненням морської безпеки України.

Необхідно додати, що чинна редакція Закону України «Про національну безпеку України» [38] не містить визначення «морська безпека», не визначає цілі та основні засади морської безпекової політики України. Цей закон не містить чіткого переліку сфер національної безпеки, що унеможливує розмежування повноважень українських державних органів за сферами національної безпеки, їх високоефективну взаємодію та координацію. А тому пропонуємо викласти Закон України «Про національну безпеку України» у новій редакції, якою визначити сфери національної безпеки, зокрема морську сферу.

У контексті порушеного питання вбачаємо за слушне звернути увагу на Стратегію національної безпеки США, що була опублікована 12.10.2022 [39]. У документі вказано, що «... стратегії наших суперників діють у військовій (сухопутній, повітряній, морській, кібер- та космічній) і невійськовій (економічній, технологічній та інформаційній) сферах – і ми також повинні». З урахуванням українських реалій та досвіду провідних держав світу здається правильним, на думку автора цієї статті, визначити сфери національної безпеки за згаданим вище американським «зразком», але до невійськової сфери, як варіант, додати політичну, громадську (у тому числі захист здоров'я нації та прав людини), енергетичну та екологічну підсфери. Необхідно закріпити за кожною сферою (підсферою) національної безпеки

відповідні державні органи, а також привести у відповідність до визначених сфер (підсфер) національної безпеки України організаційні структури державних органів, зокрема Апарату РНБО України та підрозділів Секретаріату Кабінету Міністрів України з питань безпеки і оборони.

Надзвичайно велике значення має і законопроект під назвою «Закон про Чорноморську безпеку від 2022 року», який перебуває на розгляді у Конгресі США [40]. Проект закону містить, серед іншого, такі положення: 1) прийняття НАТО «надійної» стратегії щодо Чорного моря належить до інтересів Сполучених Штатів; 2) неспровокована війна Російської Федерації проти України підкреслила важливість Чорноморського регіону для інтересів національної безпеки США; 3) «примусова» (“coercive”) економічна політика КНР є загрозою економічній стабільності Чорноморського регіону; 4) в інтересах Сполучених Штатів запобігти поширенню подальшого збройного конфлікту в Європі, визнавши Чорноморський регіон ареною російської агресії; 5) неодноразові, незаконні, неспровоковані та насильницькі спроби Російської Федерації розширити свою територію та контролювати доступ до Середземного моря через Чорне море становлять загрозу національній безпеці Сполучених Штатів та Альянсу НАТО тощо.

Законопроектом визначається політика США щодо Чорноморського регіону та чорноморської безпеки (Розділ 5 законопроекту), передбачена розробка Стратегії чорноморської безпеки та розвитку Сполучених Штатів (Розділ 6 законопроекту), а також задекларовано, що США будуть активно стримувати загрозу подальшої російської ескалації в Чорноморському регіоні та захищати свободу судноплавства в Чорному морі, щоб запобігти поширенню подальшого збройного конфлікту в Європі.

Судові та примусові процедури, що стосуються морської безпеки. Насамперед слід зазначити, що деякі судові/арбітражні процеси та рішення судових органів/трибуналів мають не тільки юридичне, а й політичне значення, оскільки прямо впливають на політику держав та міжнародних організацій або навіть визначають її.

Загальновідомо, що перед усією міжнародною спільнотою стоять проблемні політико-правові питання, пов'язані з Росією, серед яких:

1) Чи має право голосу РФ замість Радянського Союзу в міжнародних організаціях та їх органах, наприклад, таких як Рада Безпеки ООН або Дунайська Комісія?

2) Чи має право РФ встановлювати дозвільний режим плавання в акваторії Північного морського шляху чи такий режим порушує міжнародне морське право?

Вважаємо, що відповіді на поставлені питання міжнародне співтовариство може отримати від Міжнародного Суду, який має компетенцію виносити консультативні висновки з будь-якого юридичного питання, зокрема на прохання Генеральної Асамблеї ООН, як передбачено статтею 96 Статуту ООН.

Слід підкреслити, що метою захисту своїх прав, передбачених ЮНКЛОС, зокрема прав прибережної держави, Україна подала проти Росії два позови. Розгляд справ триває [41; 42].

Також агресор захопив та незаконно експлуатує морські торговельні та морські рибні порти, автошляхи, залізницю та інші об'єкти державної інфраструктури на території України вартістю сотні мільярдів доларів США. Водночас українські компанії, в тому числі державні, станом на жовтень 2022 ініціювали лише 8 справ проти Уряду РФ з метою стягнення компенсацій за експропрійовані агресором активи [43; 44; 45; 46; 47; 48; 49; 50]. На жаль, вимушені констатувати, що з лютого 2014 року по жовтень 2022 року звернення державних інфраструктурних компаній (на балансах яких перебуває перелічене вище експропрійоване майно) з позовами проти Уряду РФ так і не стали масовими – органічною частиною державної політики України, спрямованої на протидію російській агресії та деокупацію захоплених територій.

Між Україною та РФ, а також між Грузією та РФ не встановлені морські кордони, агресор окупував значні частини українських та грузинських морських просторів. Водночас Україна та Грузія можуть розглянути можливість передачі спорів стосовно встановлення морських кордонів у порядку, передбаченому статтею 298 та Розділу 2 Додатку V ЮНКЛОС на врегулювання за допомогою спеціальної примусової процедури.

Окрім цього, РФ окупувала не тільки морські простори України та Грузії, а також Японії – навколо окупованих Росією японських островів. Потенціал для російської агресії також існує в Балтійському регіоні, оскільки кордон між державою-членом НАТО Естонією та РФ не встановлений, що є однією з безпекових загроз для всього регіону.

Слід звернути увагу й на те, що у переліку угод про делімітацію морських кордонів Російської Федерації, підготовленому Відділом з питань океану і морського права Управління з правових питань ООН, вказані угоди про делімітацію морських кордонів з КНДР, Фінляндією, Польщею, Швецією, Туреччиною, Сполученими Штатами, які були укладені не Російською Федерацією, а іншою державою – неіснуючим з 1991 року Радянським Союзом [51], що викликає сумніви щодо належного міжнародно-договірною оформлення морських кордонів Росії з переліченими державами.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Україна у своїй діяльності, спрямованій на протидію російській агресії на морі, повинна проактивно використовувати всі можливі політико-правові механізми. Тільки перманентне та системне формування та застосування проти агресора механізмів описаних вище груп зможе дати максимальний позитивний ефект.

З огляду на задекларовані агресивні наміри Російської Федерації та неприховане бажання милітаризувати Світовий океан та Каспійське море у власних інтересах, що знайшло своє відображення у чинній редакції Морської доктрини РФ, необхідно за допомогою договірних механізмів створювати нові та/або зміцнювати наявні регіональні військово-морські з'єднання та альянси, в тому числі за рахунок нових держав, а також розробляти та реалізовувати нові документи стратегічного планування всіх рівнів.

Ефективне використання всіх груп політико-правових механізмів протидії актуальній або потенційній агресії на морі буде зміцнювати глобальну безпеку архітектуру.

Водночас питання наявного міжнародно-договірного оформлення морських кордонів РФ потребує окремого та об'єктивного наукового дослідження.

Література:

1. Богуцький П., Короткий Т., Тропін З. Правове забезпечення безпеки Азово-Чорноморського регіону: виклики та рішення : монографія. Київ–Одеса : «Фенікс». 2019. 192 с.
2. Морская доктрина Российской Федерации : Указ Президента Российской Федерации № 512. 2022. / Сайт Президента России. URL: <http://static.kremlin.ru/media/events/files/ru/xBBH7DL0R1cfdtdWPol32UekiLMTAycW.pdf>.
3. Глава держави провів у Харкові виїзне засідання РНБО, на якому було затверджено Стратегію морської безпеки України та застосовано санкції до низки компаній. 2022. / Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL: <https://www.president.gov.ua/news/glava-derzhavi-proviv-u-harkovi-viyizne-zasidannya-rnbo-na-y-72849>.
4. The draft “Maritime Security Strategy of Ukraine” is being prepared for submission to the NSDC of Ukraine. 2021. The National Security and Defense Council of Ukraine Web Site. URL: <https://nsdc.gov.ua/en/Dialnist/5176.html>.
5. The 1969 Vienna Convention on the Law of Treaties. United Nations Web Site. https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/1_1_1969.pdf.
6. Про міжнародні договори України : Закон України № 1906-IV. (2004). / Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text>.
7. United Nations Charter. United Nations Web Site. URL: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/full-text>.
8. The 1949 North Atlantic Treaty. North Atlantic Treaty Organization Web Site. URL: https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_17120.htm.
9. Конституція України. / Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
10. The 1982 United Nations Convention on the Law of the Sea. United Nations Web Site. URL: https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/UNCLOS-TOC.htm.
11. The 1936 Convention regarding the Régime of Straits. United Nations Web Site. URL: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/LON/Volume%20173/v173.pdf>.
12. Emre Nayyar M. Can Turkey Close the Turkish Straits to Russian Warships? Blog of the *European Journal of International Law*. 2022. URL: <https://www.ejiltalk.org/can-turkey-close-the-turkish-straits-to-russian-warships/>.
13. Overfield C. Turkey Must Close the Turkish Straits Only to Russian and Ukrainian Warships. *Lawfare*. 2022. URL: <https://www.lawfareblog.com/turkey-must-close-turkish-straits-only-russian-and-ukrainian-warships>.
14. Altas M. Turkiye warns all countries against warships going through Turkish Straits. *Anadolu Agency*. 2022. URL: <https://www.aa.com.tr/en/russia-ukraine-crisis/turkiye-warns-all-countries-against-warships-going-through-turkish-straits/2518827#>.
15. Андрій Єрмак та Андерс Фог Расмуссен презентують рекомендації щодо гарантій безпеки для України. / Офіційне інтернет-представництво Президента України. 2022. URL: <https://www.president.gov.ua/news/andrij-yermak-ta-anders-fog-rasmussen-prezentuyut-rekomendacii-77729>.
16. Київський безпековий договір. Міжнародні гарантії безпеки для України: рекомендації. 2022. / Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL: https://www.president.gov.ua/storage/j-files-storage/01/15/93/cf0b512b41823b01f15fa24a1325edf4_1663050954.pdf.
17. Rettman A. Russia's war chest 'melting away', internal EU study says. *EUobserver*. 2022. URL: <https://euobserver.com/world/156253>.
18. Горбачова А. Санкції вдарили по Росії, але дві країни допомагають їй обходити обмеження – *EUobserver*. *УНІАН*. 2022. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/sankciji-proti-rosiji-kitay-ta-turechchina-dopomagayut-kremlyu-obhoditi-obmezheniya-12009756.html>.
19. США, Велика Британія, Канада оголосили нові санкції проти Росії. *ЛІГА.БІЗНЕС*. 2022. URL: <https://biz.liga.net/ua/all/all/novosti/ssha-velikobritaniya-kanada-obyavili-o-novyh-sanktsiyah-protiv-rossii>.
20. Schonfeld Z. G-7 leaders promise 'severe consequences' if Russia uses chemical, nuclear weapons. 2022. *MSN*. URL: <https://www.msn.com/en-us/news/politics/g-7-leaders-promise-e2-80-98severe-consequences-e2-80-99-if-russia-uses-chemical-nuclear-weapons/ar-AA12QgBo>.
21. Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів : Закон України № 2116-IX. 2022. / Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2116-20#Text>.

22. Про внесення змін до деяких законів України щодо підвищення ефективності санкцій, пов'язаних з активами окремих осіб : Закон України № 2257-IX. 2022. / Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2257-20#Text>.
23. Президент підписав закон щодо санкцій, пов'язаних з активами окремих осіб. 2022. / Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL: <https://www.president.gov.ua/news/prezident-pidpisav-zakon-shodo-sankcij-povyazanih-z-aktivami-75289#:~:text=Президент%20України%20Володимир%20Зеленський%20підписав%20закон%20>.
24. Attorney General Merrick B. Garland Announces Launch of Task Force KleptoCapture. 2022. The United States Department of Justice Web Site. URL: <https://www.justice.gov/opa/pr/attorney-general-merrick-b-garland-announces-launch-task-force-kleptocapture>.
25. S.3936 – Repurposing Elite Luxuries Into Emergency Funds for Ukraine Act. 2022. CONGRESS.GOV. URL: <https://www.congress.gov/bill/117th-congress/senate-bill/3936?s=1&r=37>.
26. S.3838 – Asset Seizure for Ukraine Reconstruction Act. 2022. CONGRESS.GOV. URL: <https://www.congress.gov/bill/117th-congress/senate-bill/3838/text?r=7&s=1>.
27. H.R.6930 – Asset Seizure for Ukraine Reconstruction Act. 2022. CONGRESS.GOV. URL: <https://www.congress.gov/bill/117th-congress/house-bill/6930/text>.
28. ЄС працює над законопроектом, який дозволить конфіскувати санкційні активи на користь України. 2022. *ZN, UA*. URL: <https://zn.ua/ukr/UKRAINE/jes-pratsjuje-zakonoproektom-jakij-dozvolit-konfiskovuvati-sanktsijni-aktivi-na-korist-ukrajini.html>.
29. United Nations General Assembly. Problem of the militarization of the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine, as well as parts of the Black Sea and the Sea of Azov. 2021. United Nations Web Site. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N21/386/25/PDF/N2138625.pdf?OpenElement>.
30. United Nations General Assembly. Aggression against Ukraine. 2022. United Nations Web Site. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N22/293/36/PDF/N2229336.pdf?OpenElement>.
31. United Nations General Assembly. Humanitarian consequences of the aggression against Ukraine. 2022. United Nations Web Site. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N22/301/67/PDF/N2230167.pdf?OpenElement>.
32. Про Заяву Верховної Ради України «Про агресію російської федерації в районах Чорного та Азовського морів і Керченській протоці» : Постанова Верховної Ради України № 2595-IX. 2022. / Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2595-IX#Text>.
33. Про звернення Верховної Ради України до міжнародного співтовариства щодо Північних територій Японії : Постанова Верховної Ради України № 2662-IX. 2022. / Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2662-IX#Text>.
34. Про питання Північних територій Японії : Указ Президента України № 692/2022. 2022. / Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/692/2022/sp:max50:nav7:font2#Text>.
35. Юридична енциклопедія. Том 5. (2003). Київ : «Українська енциклопедія» імені М.П. Бажана. 733 с.
36. Офіційний сайт Кримської Платформи. URL: <https://crimea-platform.org/about>.
37. Про оборону України : Закон України № 1932-XII. 1991. / Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>.
38. Про національну безпеку України : Закон України № 2469-VIII. 2018. / Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.
39. The United States' National Security Strategy. 2022. The White House Web Site. URL: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2022/10/Biden-Harris-Administrations-National-Security-Strategy-10.2022.pdf>.
40. S.4509 – Black Sea Security Act of 2022. CONGRESS.GOV. URL: <https://www.congress.gov/bill/117th-congress/senate-bill/4509/text?r=7&s=1>.
41. Dispute Concerning Coastal State Rights in the Black Sea, Sea of Azov, and Kerch Strait (Ukraine v. the Russian Federation). The Permanent Court of Arbitration. URL: <https://pca-cpa.org/en/cases/149/>.
42. Dispute Concerning the Detention of Ukrainian Naval Vessels and Servicemen (Ukraine v. the Russian Federation). The Permanent Court of Arbitration. URL: <https://pca-cpa.org/en/cases/229/>.
43. NJSC Naftogaz of Ukraine (Ukraine) et al. v. The Russian Federation. The Permanent Court of Arbitration. URL: <https://pca-cpa.org/en/cases/151/>.
44. (1) Limited Liability Company Lugzor, (2) Limited Liability Company Libset, (3) Limited Liability Company Ukrinterinvest, (4) Public Joint Stock Company DniproAzot, (5) Limited Liability Company Aberon Ltd v. The Russian Federation. The Permanent Court of Arbitration. URL: <https://pca-cpa.org/en/cases/124/>.
45. JSC CB Privatbank v. The Russian Federation. The Permanent Court of Arbitration. URL: <https://pca-cpa.org/en/cases/130/>.
46. Aeroport Belbek LLC and Mr. Igor Valerievich Kolomoisky v. The Russian Federation. The Permanent Court of Arbitration. URL: <https://pca-cpa.org/en/cases/123/>.
47. Everest Estate LLC et al. v. The Russian Federation. The Permanent Court of Arbitration. URL: <https://pca-cpa.org/en/cases/133/>.
48. (i) Stabil LLC, (ii) Rubenor LLC, (iii) Rustel LLC, (iv) Novel-Estate LLC, (v) PII Kirovograd-Nafta LLC, (vi) Crimea-Petrol LLC, (vii) Pirsan LLC, (viii) Trade-Trust LLC, (ix) Elefteria LLC, (x) VKF Satek LLC, (xi) Stemv Group LLC v. The Russian Federation. The Permanent Court of Arbitration. URL: <https://pca-cpa.org/en/cases/122/>.
49. PJSC Ukrnafta v. The Russian Federation. The Permanent Court of Arbitration. URL: <https://pca-cpa.org/en/cases/121/>.
50. Думанська М. «Ощадбанк» заявляє про виграш суду проти РФ через Крим. *DW*. 2018. <https://www.dw.com/uk/ощадбанк-заявляє-про-виграш-суду-проти-росії-через-анексію-криму/a-46460308>.
51. Division for Ocean Affairs and the Law of the Sea. 2022. United Nations Web Site. URL: <https://www.un.org/depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/STATEFILES/RUS.htm>.